ئەزموونی کەسیی لە پرۆسەی داهێنانی شیعریدا

«دەقە شیعرێکی (قوبادی جەلیزادە) بەنموونە»

فازیل شەورۆ
(کۆیە)

(٢ - ٢)

(فلۆرێنس ویلیم Florence Williams) لە کتێبی (مەمک: مێژووی سروشتی و ناسروشتی)دا، وەڵامی چەند پرسیارێکمان دەداتەوە و خاڵی بەهاداریش دەورووژێنێ و دەنووسێ: "مەمک هەر بۆ کورپەڵە دروست نەکراوە، ئەو بۆ خودی ژن و نێرینەکانیش بایەخی هەیە، سەنگی ئەم دوو تۆپەڵە گۆشتە کە بە رێژەیی، هەر نەختێک لە پاوەنێک (٤٥٦ گرام) زیاترە، زۆر لە قورسایی خۆی گرانترە، دەکرێ بڵێین ئەوە ئەو سەنگەیە کە پارسەنگی تەرازووی بوون و ژیانی ڕاگرتووە. (کلیلەن فۆرد Clellan Ford)ی مرۆڤناس (Anthropologist) و (فرانک بیچ)ی ڕەگەزناس (Ethnologist)، لە توێژینەوەیەکدا لە نێو (١٩١) کولتووری جیاوازدا، بۆیان دەرکەوتووە کە لە لای زۆربەیان مەمک دیارییەکی (پیرۆز و ڕیز لێ گیراوە)، لە نێو (١٣) لەو کولتوورانەدا، مەمک وەک ئۆرگانی سێکسی تەماشا دەکرێ. کۆرپەڵە مەمکی بۆ شیرەکەی دەوێ، هەرزەکار و نێرینەکان هەر هەموویان بە بینینی مەمک، بەهۆی رژێنێکی تایبەت لە مێشکدا، دەورووژێن. ڕەنگ بێ باوک لە خۆشەویستیی کورپەڵەکەیەوە، مەمکی زیاتر خۆش بوێ. بۆ ژنیش هەم سەرچاوەی جوانییە و هەم ختووکەی خۆشیشی لێ وەردەگرێ. چاوتێبڕینی نێرینە بە بەردەوامی لەسەر مەمک، وای کردووە ژن پتر مەمکەکانی خۆی خۆش بوێت."(١٣)

ژنەکان بۆ خۆیان دان بەوەدا دەنێن، کە جوانییەکەیان بەشێکە لە جوانی مەمکەکانیان، بۆیە (جێنیفر کریووزی Jennifer Crusie) دەبێژێت: "دەزانن مەمک بۆ ژن چەند بایەخدارە، ئاخر ئەوان بەبێ مەمکی جوان، هیچ پۆشاکێکیان لێ نایەت."(١٤)

هەر ئەم جوانییەیە کە وای کردووە زۆربەی کولتوورەکانی دنیا، ڕێگربن لە ڕووتکردنەوە و بەدەرخستنی مەمک. (ئیرن باومەن Erin Bowman) دەڵێ: "خۆرکم لێکەوێ! هێندە مەمکەکانی خۆم شاردەوە، تا وام لێهات، نەمدەزانی کە منیش جووتە مەمکێکی خڕ و جوانم هەیە.(١٥)

هەر لە ڕێی شیری ئەو مەمکەوەیە، کە لە چەندان کولتووردا، بۆ نموونە کولتووری ئایینی ئیسلام، پێوەندییەکانی نێوان ژن و پیاو سنووردار و دیاری کراون، وەک ئەو کوڕ و کچەی کە شیرەخۆرەی یەک مەمک بووبن، لە هاوسەرگیریدا بەیەک نەشێن و دەبنە خوشک و برای شیری، کە ئەمەیش لە هۆکار بەدەر نییە.

(لێرە لەبری بوتڵە خوێن / مەمکەکانی بەخشی /

ژنێک)

بە گشتی، بەخشینی ئارەزوومەندانەی خوێن، بۆ دوو شتە: خۆ بەقوربانی کردن لە پێناو خاک و شەرەف و بیروباوەڕی پیرۆزدا، یان بەخشینی لە پێناو ڕزگارکردنی گیانی کەسێکدا. ڕووی پێکچوونی بەخشینی بۆتڵە خوێن و بەخشینی مەمکەکانی ئەو ژنە، لەم خاڵانەدا کۆ دەبنەوە:

* هەردووکیان وابەستەی جەستە و ڕوحی مرۆڤن.
* هەردووکیان خواکردن.
* هەردووکیان لە دیدی کەسی بەخشەرەوە، خۆشەویست و گرانبەهان.
* هەردووکیان بۆ ڕزگارکردنی گیانی کەسێکن: خوێنەکە بۆ ئەو کەسەی کە کەم خوێنە، مەمکەکەش بۆ بەخشینەوەی ژیانە بە نەخۆشەکە و پاککردنەوەی جەستەی ئەوە لە نەخۆشی.

بەڵام!؟

پلەی ئەزموونایەتی دەقنووس لێرەدا دەستنیشان دەکرێ. بەداخەوە (نازدار)ی هاوسەری (قوبادی جەلیزادە) تووشی ئەو نەخۆشییە نەفرەتییە بوو، باجە گەورەکەشی، بەخشینی یەکێک لە مەمکەکانی بوو. ئەگەر (نازدار) بۆ پەیامگر ناوێکی لێکدراوی کوردی خۆشئاواز بێ و لە سەر ناسنامەی ژنە کوردێک نووسرابێ، ئەوە بۆ (قوبادی جەلیزادە)ی هەست ناسک (ژیان و شیعر و بوونە)، بە دڵنیایی زۆر زوو ئازارەکانی مەمکی (نازدار) ڕژاونەتە نێو سینگی ئەو. ئەو ساتە وەختەی بەیەکەوە بوون، کە دکتۆرەکە لە خەستەخانە پێی گوتن: (نازدار شێرپەنجەی مەمکی هەیە)، بوو بە ڕۆژە ڕەشی قیامەت، (نازدار) بە هەردوو چەپۆکەکانی لەسەری خۆی دەدا و پرچی خۆی دەرنییەوە، (قوبادی جەلیزادە)ی شێت و شەیداش، هەر ئەوەندی پێ دەکرا چۆڕ چۆڕ فرمێسکەکانی برژێنێتە سەر کوڵمی نازدار و جۆگەلەی چوارچاوان بینە دوو ڕووبارەکەی چاوی (نالی)ی شاعیر و هێواش هێواش بەسەر کوڵمە هەڵقرچاوەکانی ئەو ژنەدا بێنە خوارێ.(١٦)

زانستییانە، قۆناغەکانی گەشەکردنی شێرپەنجە، (٤) قۆناغە کە پێیان دەگوترێ:

(١) قۆناغی سفر، (٢) قۆناغی یەک، (٣) قۆناغی دوو، (٤) قۆناغی سێ (کە دەکاتە قۆناغی چوارەم).

قوبادی جەلی زادە

جا هەریەک لەم قۆناغانە بە گوێرەی جۆری نەخۆشییەکە و پلە و سەختی، چەندان لقوپۆپی دیکەی لێ دەبێتەوە. مەرج نییە گرێ شێرپەنجەی مەمک لە قۆناغی سفر، یان یەکەمدا بەدیار بکەوێ، بەڵام تا قەبارەی بازنەی مەمکە نەخۆشەکە، نەگاتە نزیکەی (٩) سەنتیمەتر، بڕیاری بڕینەوەی نادرێ. بەندە نازانێ لەکام قۆناغدا مەمکی (نازدار)یان بڕی، بەڵام دەزانم کە پرۆسەی چارەسەرکردنەکەی یەکجار سەخت و ناخۆش و درێژ و ڕووخێنەرە، کەواتە کەم شاعیر هەیە وەک (قوبادی جەلیزادە) بە موعاناتی ژنی شێرپەنجەدار ئاشنا بێت و هاودەردی بێ، بۆیە لێرەدا ئەوپەڕی ڕاستگۆیی لە واقیعی ئەودا دەخوێنرێتەوە. شاعیر تێڕوانینێکی مرۆڤدۆستانەی بۆ (مەمک) هەیە و سڕینەوەی مەمک، هەر هەموو قۆناغەکانی بوون لەگەڵ خۆیدا دەسڕێتەوە، ئەوەتا شاعیر دەڵێ:

مەمک،
کانی منداڵی و
سێوی هەرزەیی و
گۆچانی پیرییە.(١٧)

(٢) ژن

لەکۆ بەرهەمی شیعرەکانی (قوبادی جەلیزادە)دا، بەندە، (٦) ژنی دێتە بەرچاو:

(١) ژن وەک ڕەگـەزەکـەی تری مـرۆڤ، کـە لە دیدی شـاعـیـردا، پلە و مـەقـام و پێگەیەکی زۆر باڵا و بەنرخی هەیە: ئەو دەڵێ:

کۆتر،

هیچی لەدەست نەهات...

هەر درێژەی هەیە شەڕ

وەرە تۆ فریادڕەسمان بە

ئەی ژن. (١٨)

(٢) ژن وەک هاوسـەر: کـە مـۆدیلەکـەی (نـازدار)ـە و ڕووکەشانە ناوی دێنێ و زۆر لە ڕاز و خۆشەویستییەکەی ئاشکرا دەکات. دەڵێ:

بەمانگم گوت:

تکایە

مەمکەکانی ژنەکەم بۆ بدۆزەرەوە!

"qubad"(١٩)

(٣) ژن وەک هاوڕێ و برادەر، کە پاکیی لە پاکیزەیی پێوەندییەکانیاندا دەبینرێت. ئەو دەڵێ:

ئەی یار،

دەبا لەو لووتکە شاخەدا

لەناو لەپی خودادا،

ماڵێک لە عیشق هەڵێنین

دیوارەکانی لەگوڵ،

دەرگاکانی لە میهر و

پەنجەرەکانی لە ئەستێرە. (٢٠)

(٤) ژن وەک دایـک و نـەنـک، تـێـکـەڵـکـردن و ئاوێتـەکـردنی ئەزمـوونەکـانی دوو، یان سێ نەوە لە شیعرەکانیدا، ئەو دەڵێ:

دایکم بە دەم تەسبیحاتەوە،

لەسەر بەرماڵە خورییەکەی،

خەوی لێ دەکەوێ،

دایکم پێغەمبەری

لە هەموو کوڕەکانی خۆی

خۆشتر دەوێ. (٢١)

(٥) ژن وەک شـۆڕشگێـڕ و گـۆڕانویست و هێـز، لە چەندان قـەسـیـدەدا خـەسـڵـەتە بەرزەکـانی ژنی کـوردی بەئەرشیڤ کردووە. دەڵێ:

ژنە ئەڤیندارەکانی قەندیل،

تیشک لە ئاسۆ دەڕننەوە،

گوڵەسورەکانی بن بەفر چەک دەکەن،

هاکا، گەردی بەیانییەک،

بە سەبەتەی گوڵ و ڕووناکییەوە

ڕژانە سەر

شەقامە خەمگینەکانی (ئامەد). (٢٢)

(٦) ژن وەک دۆست و خـۆشـەویست و دڵدار، لێـرەدا سێبەرێکی (جۆن دون)ی بەسەر (شاعیر)ـەوە دیارە، کە شانازی بەوەوە دەکات، مەعشووقەکانی زۆرن و هەمیشە بەدەوریدا دەسوڕێنەوە. دەڵێ:

ژنێک،

پرچە سپییەکەمی خۆشدەوێ

تاڵ تاڵ لە پەنجە لووسەکانی خۆی دەئاڵێنێت و

ماچی دەکات. (٢٣)

دەکرێ بڵێین، ئەو (ژن)ـەی کە لەم دەقە شیعرەدا بە (ژنێک) ئامـاژەی پێ دراوە، هەر (٦) جـۆرەکـە دەگـرێتـەوە، بەڵام بە ئاشکرا دیارە کـە ئەم (ژنە) خەرمانەی گەردوونیەتی لە دەوریدا کۆکراوەتەوە، چونکە ڕەنگ بێ (٢٥٠) ملیـۆن ژنی وەک ئەو، ئێـسـتـا مـەمکەکـانیـان بەخـشی بێ و لە (خـەسـتـەخـانەی هیـوا)یەکـانی جیـهـان بن، یان بە جۆرە شێـرپەنجـەیەکی دیکە بتلێنەوە. بڕوانن شـاعـیـر پەنجـە بۆ (ژنێک) درێژدەکـات، لە کـاتێکدا بەقـەد ئەوان، پیـاویش لە خەسـتـەخـانەکـانی وەک (هیـوا) کـەوتوون و بە ژان و ئازارەکانی شێرپەنجەوە دەتلێنەوە و دەنووزێنەوە. (پیتەر کـریس Peter Criss)، کـە پیـاوێکی تووشـبـوو بە شێـرپەنجـەیە دەڵێ:" ئێـمـەمـانـانیش تووشی دەبین، ئەو کـات، تەنیـا ئێـوەی ژن، چارەسـەر و فـریادڕەسی ئێمەن"،(٢٤) کەواتە (قوبادی جەلیزادە) فۆرمەلەکەی ئاوەژوو کردووەتەوە و دەڵێ:" کە ئێوەی ژن تووشی دەبن، تەنیـا مـن دەبمە چارەسـەر و فـریادڕەسـتـان، (منی پیـاو) ئێوەم لەبیرە."

لەم کـۆپلە شیـعـرەدا، وێنە هونەرییەکـە، (٣) مـەمک نیـشـانی دەقنووس دەدات: مـەمکە نەرم و خـڕوپڕەکـەی دەسـتـبـازی لەگـەڵ دەکرد / مـەمکە سـەربڕاوەکـەی ناو سەتڵی خاشاکی خەستەخانەکە / مەمکەکەی کە ئێستا، شـوێنەکـەی بووەتە ڕیزە تەقـەڵێک لەسـەر سـینگی (نازدار)، یان (ژنەکـە) کـە شـەوانە بەدیاریانەوەیە. لە خەوننامەدا، (ئیبن سیرین) بەم شێوەیە تەفسیری (نەمان

عەبدوڵلا پەشێو

و لەناوچوونی مەمکی) کردووە:(٢٥)"نەمانی مەمک لە خەودا، کۆچکردنی کچێکە، یان دوور کەوتنەوە و دابڕانە لە خزم و خوێش."، دەبێ (قوبادی جەلیزادە) چ ناوێکی لەو کچە کۆچکردووەی خۆی نابێت؟

کۆپلەی دووەم: شاعیر دەڵێ:

تاڵ تاڵ پرچە قەترانییەکەی وەری...
لەداخی کۆچکردنی،
مەمکەکانی.

(عەبدوڵلا پەشێو) یەکێکە لەو شاعیرانەی کە زۆر لە ژێر کاریگەری (قژ و پرچ و کەزی) ژندایە، دڵنیاین کە ئەو کاریگەرییە، لە هەواوە نەهاتووە و بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی بەکاری نەهێناون، ئەو دەڵێ:

کەزیت چەپکە ئاگرێکە
هەموو ڕۆژێ دەڕژێتە ناو ژووری دڵم.(٢٦)

گرنگی و جوانی پرچ، هەر لەلای ژن جێگەی قەدرزانی و بایەخ پێدان نییە، تاڵەمووەکانی لە بەرەبەیانی مێژووەوە، لە دەست و پەنجەی شاعیر و هونەرمەند و جوانناسەکان ئاڵاوە و زۆری لەسەر نووسراوە. کولتووری هیچ نەتەوەیەک نییە، لە کۆی ڕشتە جیاوازەکانیدا، فەرهەنگێکی خۆی بۆ (پرچ) تەرخان نەکردبێ. لە نێو کوردەواریدا جوانیی پرچ، پتر لە جوانی چاو و برۆ و لێو و کولم بایەخی پێ دراوە، هەموو داو و دەرمانە سروشتییەکانی کوردستانیان، بۆ جوانترکردن و ئارایشتکردنی بەکارهێناوە، ئەو (قەتران)ی لەم کۆپلەیەدا ئاماژەی پێ کراوە و پرچەکەی پێ بووەتە (قەترانی) لە کوڵاندنی داری سنەوبەر بەرهەم دەهێنرێت. جاران ئەگەر دڵدارێک دەستگیرانەکەی، یان خۆشەویستەکەی جوانەمەرگ بوایە، ئەو کەزییەکانی خۆی دەبڕی و لە گۆڕدا لەگەڵ خۆشەویستەکەی دەنێژرا. لە شینگێڕاندا، پرچ لە قوڕ دەگیرێ، وەک ئاماژەیەک بۆ دەست هەڵگرتن لە جوانی دنیا و ژیان لەخۆ حەرامکردن. لە ڕۆژی عاشووراداش، گەورە و گچکەی کوردانی شاری (بیجار)ی ڕۆژئاوای (سنە) لە خەمی شەهیدکردنی (ئیمامی حوسێن) قژ و پرچی خۆیان لە قوڕدەگرن. کە پەلکەزێڕینە دەردەکەوێ کچان بەرانبەری دوعا و نزا دەخوێنن، پرچیان درێژکات. پرچ بڕین و قوتکردن، وەک ئەتککردن و سووکایەتی پێ کردن بە ژن و پیاو، بێ جیاوازی، وەک نەریتێکی قێزەون پەیڕەوکراوە، ئەمەش پیرۆزیی پرچ نیشان دەدات، کە نەمان و هەڵپاچینی، ڕووشاندن و زامدارکردنی شکۆی ئەو پیرۆزییەیە. لە کولتووری ڕۆمانییە کۆنەکاندا، پرچی درێژ سیمبۆلی سەرمایە و دەسەڵات بوو، بۆیە نەدەبوایە کۆیلەکان پرچ بەردەنەوە، خوداوەندەکانی (زیۆس و ئەپۆلۆ و پۆسیدۆن - خوداوەندی دەریا -) هەموویان پرچیان درێژبووە. لە لای جوولەکەکان، کەزی هۆنینەوە و درێژکردنی سونەتە.(٢٧) لە کاتی حەجکردن لە لای موسڵمانەکان، دەبێ پیاو پرچی بتاشێ و نابێ ژنی باوەڕداری موسڵمانیش سەرکۆت بێ، ئایەتی بۆ هاتووەتە خوارەوە، خوا دەفەرمووێ: "ولیضربن بخمرهن علی جیوبهن"(٢٨).

لەدیدی جوانناساندا، پرچ خاوەن زمانی خۆیەتی و لە فەرهەنگی زمانی جەستەشدا، بەندێکی بۆ تەرخان کراوە، ئەوەتا (گەبریا با Gabriel Ba) دەڵێ: " ئەو ژنە، جوانترین مەخلووقی دنیایە، من نا، زمانی پرچی وا دەڵێ، زمانێک کە تەنیا پرچ دەزانێ بیبیژێت." (٢٩).

ژیان لەگەڵ شێرپەنجەدا، (قوبادی جەلیزادە)ی فێرکردووە، کە لە قۆناغی وەرگرتنی چارەسەرە درێژخایەنەکان بە (دەرمان و کیمیاگەری و تیشک و

لێزەر و فیزیۆتەرەپی...تاد.). چەند بە ئازار و ناسۆرە، ئەو شەوانەی، بەیانییەکەی، کە ژن لەخەو هەڵدەستێ و لەسەر سەرینەکەی خۆی تۆپەڵە پرچی هەڵوەریوی خۆی دەبینێ، خەمێکی مات، دڵی هەر هەموو ئەوانە دادەگرێ کە لەو ماڵەدا دەژین.

لێرەدا دەقنووس هونەری (جوانی بایس - حسن التعليل)ی زۆر داهێنەرانە بەکارهێناوە، کە هۆکاری هەڵوەرینی پرچی ژنەکەی، بەر لەخەمی کۆچکردنی مەمکەکانی، ڕاڤەکردووە، ئینجا ڕەنگی قەترانی ڕەشیشی بە پرچەکە بەخشیوە کە هەم ڕەمزە بۆ دڵتەنگی و خەم، هەم ڕەنگێکی زۆر جوانە بۆ پرچی ژن و جوانییەکەی چەند قات گەشاوەتر و جوانتر دەکات.

لە نێو فەزای ئیحای ئەم کۆپلە شیعرەدا، بێ ئاگایانە، بە حوکمی چەند وشە و دەنگێک، وێنەیەکی ترم دێتە بەرچاو - چاوی بەصیر - کە لەناو دەقەکەدا بوونی نییە. لەم کۆپلەیەدا وشەکانی (تاڵ تاڵ / وەری / کۆچکردوو) زیهنی من بۆ ئەو پۆلە مەلانەی ئاسمان ڕادەکێشن، کە لەتەنیشت یەکتری بەڕیز دەفڕن و کۆچ دەکەن. وشەی (وەرین) ئیحای (فڕین)م پێ دەدا، وشەی (کۆچکردوو) کۆچی بە کۆمەڵی مەلەکانم دێنێتە بەرچاو، (تاڵ تاڵ)یش، ئاماژەیە بۆ تەیرەکان کە یەک یەک بەحەواوە دەفڕن. بڕوانن (قوبادی جەلیزادە)ش بۆخۆی، ئەم کۆچکردنەی هەر بە کۆچی وەرزییانەی مەلەکان چواندووە، ئەو هەمیشە چاوی لە دەرگایە، کە ڕۆژێک (مەمکە کۆچکردووەکەی نازدار)ی بۆ بێتەوە ژوور. ئەو لە قەسیدەی (شێرپەنجەی ئێوارەیەک)دا، ئەو ئێوارەیەی چاوی بڕیوەتە ئاسمان و تەماشای تەیرە ئەبابیلەکان دەکات، مەمکەکەشی کردووەتە (هاوبەش لە نێوان خۆی و هاوسەرەکەیدا) دەڵێ:

من و نازداری ژنم
لەنێو جۆلانەیەکی ئاوریشمیندا
خۆ ڕادەژەنین،
ئەوە خودایە، بەڵکو لەم ئێوارە غەمگینەدا
مەمکە کۆچکردووەکەمان
سەردانێکمان بکاتەوە،
کولیچەیەکی پڕ گوێزی هیندی و
چایەکی مەحموودمان لەگەڵدا بخواتەوە،
ئەوە خودایە،
بەڵکو.......(٣٠)

ئەوەی کە دەبێ، وەبیر بهێنرێتەوە ئەوەیە، ئا لەم چرکەساتەدا، کە ژنە قژی هەڵدەوەرێ لە ژێر کاریگەری دەرمانەکاندا، سەختترین قۆناغی نەخۆشییەکەیە، چونکە لە پۆپەی پەرەسەندنی ئەو دەردەدایە و نەخۆشەکەش بە سێ موعانات دەناڵێنێ: (١) ئازاری نەخۆشییەکە و چارەسەرەکەی، (٢) خەمی هەڵوەرینی جوانییەکەی کە پرچەکەیەتی. (٣) خەمی ئاییندەی تاریک، کە هەمیشە بە تارمایی مەرگ خۆی نیشان دەدا.

شاعیر لە چەندان دەقە شیعردا مەمکە بڕاوەکانی ژنی بە مەل و تەیر و تواری کۆچکردوو چواندووە - لەم لێکۆڵینەوەیەدا زۆربەیان دەخوێنیتەوە -.

کۆپلەی سێیەم: شاعیر دەڵێ:

سینگ لەمەمک خاڵی...
چاو تژی لەهیوا
ژنێک لە خەستەخانەی هیوا.

(مەحوی ١٨٣٢ - ١٩٠٤) لەو ساتە وەختەی کە لەتاو سۆزی ڕازی دەروونی، گوڵ ئاگری تێبەردەبێ و بلبل لەدەوریدا وەک پەروانە دەسووتێ، ئەو دەستبەرداری (باخ) نابێت و نائومێدی نیشان نادا، چونکە باکی بەسووتان نییە، بۆیە دەڵێ:

بلا، گوڵ ئاتەشی تێبەر بێ، پەروانە بێ بولبول
دەبێ هەر بچمە باخ و ڕازی دڵ شەمێکی بەر با دەم(٣١)

زەقترین وشە لە کۆپلە شیعرەکەی (قوبادی جەلیزادە)دا کە بەئەنقەست دووبارە کراوەتەوە، (هیوا)یە، کە لێرەدا یەکسانە بە (باخ)ەکەی (مەحوی). دیسان ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەزموونی شاعیرمان نیشان دەدا کە لەم قۆناغەدا، بوونی(هیوا)ی موتوربەکراو بە باوەڕ و ئیرادەی بەهێز، چەندە کاریگەری ئەرێنی و باشی لێ دەکەوێتەوە، ئەمەیش لە ڕوانگەی دوو لێکدانەوە بۆ وشەکە:

یەک: تەفسیری زانستی:

دەروونناسی گەشبینی (جارڵس ڕیچارد Charles Richard)، کە لە بواری (هیوا و لێخۆشبوون)دا

پسپۆڕە، بایەخی گرنگیی (هیوا)، لە وەدەستهێنانی سەرکەوتن لە ژیاندا، لە بواری تەندروستی و خوێندن و بنیادی کەسێتی دەستنیشان دەکات، ئەمەیش لەسەر بنەمای بیرکردنەوە لە (ئامانجەکان) و (ڕێگە چارە) و (باوەڕبەخۆبوون)ی ئەو کەسە. لە بواری تەندروستیدا، بوونی هیوا وا دەکات، دوو ڕژێنی (Endorphins and Enkephalins) لە جەستەدا، بە شێوەیەک کاربکەن، کە ئازارەکانی نەخۆش کەم بکەنەوە. (٣٢)

دوو: تەفسیری ڕوحی:

کەسی نائومێد و بێ هیوا، هەمیشە زوو تێکدەشکێت و دادەڕووخێت، هیوا، چرا و هێزی وزەبەخشینە بۆ بەرزکردنەوەی ورە و ئیرادەی مرۆڤ، بۆیە (ئیمیلی دیکنسۆن Emily Dickinson)، دەڵێ:" هیوا شتێکی پەڕەمووچدارە، لە ڕوحدا هێلانە چێ دەکات و بێ وشە و واتا، هەمیشە ئاوازێک دەچڕێ، کە هەرگیز ناوەستێت". (٣٣) دەکرێ ئەم هیوایە لە لای هەندێک نەخۆش لەم ئایەتەدا بخوێنرێتەوە" ولا تيأسوا من روح الله إنه لا ييأس من روح الله إلا القوم الكافرون". (٣٤)

نە (قوبادی جەلیزادە) و نە (نازدار)، بۆ یەک چرکەسات نائومێدییان نیشان نەداوە، هەرچەندە هیوایەکەی ئەوان لە نێو بازنەی لێکدانەوەیەکی میتافیزیکی ڕوحیدایە، بەڵام هەمیشە ترووسکە چرایەک ماوە کە دڵیانی پێ خۆش بکەن. شاعیر لە قەسیدەی (مەمکێکی کۆچ کردوو)دا دەڵێ:

هاوسەرەکەم، پەنجەرە داناخات
هەربەتەمای گەڕانەوەی
مەمکە کۆچ کردووەکەیەتی.

****

باخ دەڵێ:
من دیومە
لەناو نوێنی مێخەکێکدا
پاڵ کەوتووە.

****

دەریا دەڵێ:
من ئەو مەمکەم
بەسەر پشتی شەپۆلێکی
هار و هاجەوە بینیوە.

****

مانگیش دەڵێ:
من لەناو جەرگەی ئاسماندا
لەناو پۆلێ کۆتری
سپی
سپی
چاوم بە چاوی کەوتووە.

****

هەموو شەوێ من و نازداری هاوسەرم
لەسۆراخ مەمکە تۆراوەکەماندا
سەر لە باخچەکان دەدەین
دەچینە قەراغ دەریاکان
لەبەر مانگ دەپاڕێینەوە. (٣٥)

بۆ شاعیر دەڵێ: (هەموو شەوێ من و نازداری هاوسەرم...)؟، چونکە شاعیر لە شەودا دەست بە سینگی خۆشەویستەکەیدا دەگێڕێ و(نازدار)یش پتر هەست بە ئازاری دەروونی دەکات، ئەوەی هاوسەرەکەی گەرەکیەتی ئەو بۆی پەیداناکرێ کە (جووتە مەمکێکە)، ئەوە جگە لەوەی کە لە شەودا (مانگ هەڵدێ). لێرە خوێنەری بە سەلیقە، هەست دەکات، کە ئەم دووانە بە بینینی: (باخ و دەریا و مانگ) چەند نیگەران دەبن، ئاخر ئەو سێیە، دەزانن ئەو مەمکە بڕاوەی (نازدار) لەکوێیە و بۆشیان ناهێننەوە!

ئێستا دوای ئەم گەشتە، گەیشتینە دیاریکردنی ئەزموونی کەسیی (قوبادی جەلیزادە) لە ئەزموونی شیعریدا، کاتێک (ئەحمەدی مەلا) مەرجێکی بنەڕەتی بۆ پێناسەی شیعر دەستنیشان دەکات و پێداگریش دەکات کە بەبێ ئەو مەرجە، شیعر ناچێتە هیچ خانەیەکی ڕەسەنایەتی لە دەربڕینی ناخی ڕاستگۆیانە و پاکی و پیرۆزیی مرۆڤایەتیدا، ئەرکی ڕەخنەگرە، کە چییەتی ئەو مەرجە لە شیعری ئەو شاعیرەدا لە سەرەند و بێژینگی ڕەخنە بدات و ڕەهەندە بەهێز و لاوازەکانی لە دەقە شیعرەکانیدا، بێ لایەنانە شی بکاتەوە.

لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی ڕابوردوو، وەک هەموو شاعیرێکی تازە چاوپشکوتوو، شیعرەکانی (قوبادی جەلیزادە)، لە ڕۆژنامە و گۆڤارە کوردییەکانی ئەو سەردەمەدا دەکەوتنە بەرچاو، وەک لاوێکی هەست ناسک، لە چوار ساڵی خوێندنیدا لە زانکۆی بەغدا، زۆر

له ڕۆشنبیری و شارستانیەت و کولتووری ئەو شارە دێرینە فێر بوو، خۆشبەختانە، لە گەرمەی شەڕەچەقەی بزووتنەوی (ڕوانگە)، ئەو لەو مەڵبەند و ناوەندانەی وەک یەکێتیی نووسەرانی کورد لە بەغدا و بەشی کوردی لە کۆلێژی ئاداب نزیک بوو، کۆڕ و دیدارەکانیان، کەم تا زۆر، ڕۆڵیان لە چاوکرانەوەی فیکری و ئەدەبی ئەودا هەبووە. ئینجا شاخ و شۆڕش و موعاناتی تاک و کۆی نەتەوی کورد، ڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر نەشونماکردنی کەسێتی ئەودا هەبووە، کە لە قۆناغی چوارەمیدا، زانکۆی جێهێشت و چووە ڕیزی شۆڕش لە شوێنە ئازادکراوەکانی کوردستانی باشوور لە ساڵی (١٩٧٤)، هەرچەند تا ئەو کاتە (قوبادی جەلیزادە) پتر لە شاعیرێکی شەرمن دەچوو، بەبەراودکرنی جموجووڵ و چالاکییەکانی لەگەڵ شاعیرەکانی هاوتەمەنی خۆی لەو سەردەمەدا، بەڵام ئەم شەرم و بێ دەنگییەش، جۆرە ئەزموونێکی شاراوەی لە سینگی خۆیدا ئامارکردبوو، جوانترین نموونەش لە تەقینەوەی گڕکانی قەڵەمەکەی چیرۆکنووس (شێرزاد حەسەن)دا بەدی دەکرێت، کە ئەویش لەم قۆناغەدا هەم شەرمن بوو، هەم کەمنووس، (قوبادی جەلیزادە) وەک ئەو.

بەندە دوایین دەقە شیعری(قوبادی جەلیزادە)م لێرەدا، هەڵبژارد، وەک نموونەی کۆئەزموونی ئەم قەڵەمە لە تەمەنی نووسینیدا. دوو تەمەن لە نووسیندا، جاروبار ئاماژەیان پێ دەکرێ: (تەمەنی نووسینی شاعیر) و (تەمەنی ئەزموونی شاعیر)، ئاساییە تەمەنی (٣٠) ساڵ نووسینی شاعیرێک خاڵی بێ لە تەمەنی ئەزموونی شیعری، یان چەند ساڵێک، کافی بێ بۆ بەخشینی جوانترین تەمەنی ئەزموون لە ژیانی شاعیرێکدا، ئەمە دیاردەیەکی سروشتی بوون و ژیانە. ڕەهەندە بایەخدارەکەی لە ڕەنگدانەوە و ئاوێتەکردنی ئەو ئەزموونانەدایە لە واتای گوزارشت لێکراوی شاعیر. مەحاڵ بوو (قوبادی جەلیزادە) بتوانێ ئەم دەقە شیعرە لە ساڵانی حەفتاکاندا داڕێژێت، نەک لەبەر هەژاری هونەریی شیعری ئەو، بەڵکو لەبەر هەژاریی ئەزموونی شیعری ئەو، ئاخر لەو کاتەدا هێشتا (نازدار)ی هاوسەری مەمکەکەی خۆی لە بری بوتڵەخوێن بە خەستەخانەی (هیوا) نەبەخشیبوو و پرچەکەشی لە داخی مەمکی کۆچکردوودا هەڵنەوەری بوو.

بڕوانە فەزای ئەزموونی شاعیر، هەر دەوری (فنجانە چایشیرێک) داگیردەکات، کە لەگەڵ هاوڕێ کچە سپی پێستێکی زانکۆیی، پێکەوە فنجانە چایی شیرێک لە کافتریایەکی بەغدا دەخۆنەوە، چونکە توانایی بینینی چاوی ئەزموونی شاعیر ئەو کاتە هەر ئەو مەودایەی بڕکردووە. ئەو دەڵێ:

(چایشیر)
جۆگەی شیرە، لەشی سپیت
لەشی ڕەشم، جۆگەی چایە
با لێکەڕێین ئاوێتە بن
خوڕەی ئەو هەردوو جۆگەیە(٣٦)

فەزا فراوانە گەردوونییەکەی دەقە شیعری (ژنێک لە "خەستەخانەی هیوا")، خەسڵەتی باڵا - ئەزموونایەتی شاعیر بەزەقی نیشان دەدا:

* بەکەمترین وشە، شاعیر نیشانەی خۆی بەجوانی دەپێکێت، تۆمارکردنی نۆڤلێتێکی کورتکراوە بە (٢٧) وشەی (١٢٠) حەرفی، ئەوپەڕی بەخیلی شاعیر نیشان دەدات، لەوەستایەتی، لە پیشەسازیی داڕشتنی شیعریدا.

* جوانکاری دەقەکە، بە هونەری دەنگ و ئاوازی خۆش و ڕەوانبێژیی بەدیقەت و بنیادی پتەو وشەی هەڵبژێردراوی گونجاو و دابەشکردنی بیرۆکەکان، کارامەیی شاعیر دەسەلمێنن.

* ڕاستگۆیی لە ئەزموونداندا، وەک کەسێکی ئەزموونداندار، لە خوێندنەوە و نووسینەوەی ناوەرۆکی دەقەکەدا، وای کردووە، ڕووی ئاوێنەی ناخی خۆی نیشان بدات، بەبێ ئەوەی بە حەرفێک ئاماژە بە (خۆی) بکات.

* وشەی، یان زاراوەی (ژنێک) خەسڵەتی گەردوونی، لە تەک بنەما سەرەکییەکانی دیکەدا، بەم قەسیدەیە بەخشیوە، کە ئیمڕۆ ئەدەبی کوردی زۆر حەوجە بە بابەتی (گەردوونییە) لە هەموو ڕشتەکاندا. لێرەدا (شیعر) سەرتۆپیانە، چونکە لە گەیاندنی پەیامەکاندا خۆشەویستتر و کوتبڕتر و خێراترە.

شاعیر لێرەدا، زۆر پابەندی وتەیەکی (جەلالەددین ڕۆمی)یە کە دەڵێ:"ئەی مرۆڤی خوداناس، سەرگەردانەکەی دنیا، ئەم سەرگەردانییەت لەچیدایە، بە

دوای تاکە مەعشووقێکدا! ئەوەی تۆ بەدوایدا وێڵێت، وا لە ناخی خۆتدایە، ئاخر ئێوە خۆتان ئەو مەعشووقەن." دەبێ (قوبادی جەلیزادە) لەگەڕانیدا بە دوای ئەو مەعشووقە، جگە لە (خۆی) دەستی بەکێ ڕابگات، کە ئەو هەموو ئەزموونە شاراوەیەی لە سینەی خودیدا گل دابێتەوە و ئازاریشی پێوە کێشابێت. لێرەدا وەک لەسەرەتایدا ئاماژەمان پێدا، ئەوە هەر مەمکی(نازدار) نییە کە بڕاوەتەوە، دکتۆرەکان پارچەیەکیشیان لەجەرگی(قوباد) کردووەتەوە، بەبێ ئەوەی دەست بۆ جەستەی ئەو بەرن!

وەستاکاری لە تەکنیکی بنیادی دەقە شیعرەکەدا:

هاوڕام لەگەڵ ڕەخنەگر و نووسەر (حەمە سەعید حەسەن) کە دەڵێ:" زمانی قوبادی جەلیزادە ئۆرگینالێکە، لەسەرووی ئەوەوەیە، کەسانی دیکە بتوانن لاسایی بکەنەوە، ئاخر وەک رووبارەکەی هیراکلیتۆس هەمیشە خورەی دێت و لە گۆڕان و نوێبوونەوەدایە. گۆڕانکاری و نوێکردنەوە لە شیعردا، تەنیا لە زماندا چڕ نابێتەوە، بەڵام بە زمان دەست پێ دەکات، زمانێکی یاخی لە زمانی باو"(٣٧) بە زمان دەست پێ دەکات: بڕوانە شاعیر چ وەستاکارییەکی بە(٢٧) وشەی کوردی ڕەسەن کردووە، هەر هەموویانی لە زاتی فەرهەنگی خۆیاندا داماڵیوە و جوانترین پۆشاکی شیعری بە بەردا کردوون. دارشتن و بنیادێکی تۆکمەداری دەستووری ڕێزمانی کوردی پەیڕەو کردووە. خاڵییە لە وشە و دەستەواژەی نەگونجاو و داتاشراو و دروستکراو. پەردەکانی شانۆگەریی بیرۆکەی سەرباسی شیعرەکە لەدوای یەکەوە دێن و جوان ڕێکخراون، تا ڕادەیەک لە درێژیدا یەکسانن. سەنتەری شوێنی بیرۆکەکە، لە خەستەخانەی هیوایە لە سلێمانی، بەڵام وەک خۆر کراوەتە چەقێکی گەردوونی، زەمەنەکەشی کراوەیە.

لە ڕووی هونەری چنینەوە، دەقەکە زۆر خۆشئاواز و هارمۆنیدارە، ئەمەیش بە گەمەکردنێکی شاراوەی دەنگەکانی شیعری، لە فۆنیم و برگە و ئاواز و هێز و ئاوەز و ڕیتم و... دا. لەم(٢٧) وشەی دەقەکەدا، وشەی (لە) ٥ جار و وشەی (ژن) ٣ جار و وشەی (مەمک) ٣ جار و وشەی (هیوا) ٣ جار و وشەی (تاڵ) ٢ جار و وشەی (خەستەخانە) ٢ جار – بەناوونیشانەوە – دووبارە بوونەتەوە. ئەم ئاوازانەی لە برگەکاندا دێنە بەرگوێ، کە مۆسیقای ناوەوەی دەقەکە سازدەکەن، بەم جۆرەن:

لێ: لە: لە
ێر: یر: پر: تر
بو: خو
بە: خە: نە: چە: مە: مە: مە: کە: کە: کە
نی: شی
کە: کا: کا
ڕا: خا: وا: دا: دا: کا: کا
تژی: لەهی
سی: ست
خە: خە: خا: خا
وا: وە
مک: مک: مک

کێشی دەقە شیعرەکە، ئەگەر بە بازدان لەسەر دێڕەکان بخوێنرێتەوە (run on lines) زۆر پڕ ئاواز و ڕێکە، ئەمە نەزمی بڕگەکانیەتی بە ناوونیشانەوە:

٩ / (٨ + ٨) / (١١ +١١) / (٦ = ٦) / ٩

دەقەکە خاڵییە لە دەنگە کەرخەکانی وەک (/ ص / ق / ع /). سەرەتا و بنەتای دەقەکەش هونەرمەندانە بە یەک دەستەواژە دیاری کراوە: (ژنێک لە"خەستەخانەی هیوا")، ئەم گەڕاندنەوە ڕوانبێژییە کاریگەری لە بنیاد و ئاوازی دەقەکەدا هەیە. هەڵبژاردنی وشەی (خەستەخانە) لە جیاتی (نەخۆشخانە) بۆ ئەوە دەگەڕێنمەوە کە کاریگەری وشەی (خەستە) لە (نەخۆش) بەهێزتر و قورسترە، وەک بڵێ لایەنە دەروونییەکەش دەخاتە ڕوو، ئەمە جگە لە نیشاندانی حەنینێک بۆ شیعری کلاسیکی کوردی، کە ئاشنایە بەم وشەیە، بڕوانە دەنگدانەوەی (خەستەخانە و خەستە) لەم دێڕە شیعرەی مەحوی چەند خۆش دێنەبەر گوێ:

لەسەیری خەستەخانەی عیشق، ئەوی سەوزەی کەوا شینە
لەسەر هەر خەستە دێ یا خوێندنی یاسینە، یا شینە (٣٨)

ئاکام:

ئەزموونی کەسیی پۆپەی گەشاوەی ئەزموونی شاعیرە و ڕادە و ڕێژەی دەسەڵاتی شیعری و هونەریی شاعیر

دەستنیشان دەکات. هەمیشە شیعرە ئەزمووناوییەکان، کە بەرهەمی هزری و خەیاڵی شاعیرە ئەزموونداره‌کانن، تۆکمەتر و بەهێزتر و ڕاستگۆیانەترن لەو شیعرانەی لە بیابانی کاکی بەکاکی دوور لە ئەزموون و واقیعییەت نووسراون. ئەزموونی کەسیی سەنگی مەحەکە کە شاکاری ڕەسەن لە دەقی داتاشراوی قەڵپ جیادەکاتەوە، بۆیە هەمیشە شاکارەکان نەمر و بڵند دیارن (Sublime poems) لەچاو شیعرە ساویلکەکان کە نادیار و تەمەن کورتن.

پەراوێز و سەرچاوەکان:

13) http://www.salon.com/2012/05/10/on_the_rack_a_cultural_history_of_breasts

14) http://www.goodreads.com/qwuotes/tag/dream

(١٥) سەرچاوەی پێشوو.

(١٦) * چونکە نووسەر بە تووشبوونی خۆشکێکی بەم نەخۆشییە لە نزیکەوە ئاگادارە، ئەزموونی هەموو هەنگاوەکانی نەخۆشی و چارەسەرەکەی لە شاری دبلن لە کۆماری ئایرلەندای خوارەوە بینیوە.

(١٧) قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوی کوردی، هەولێر، ٢٠٠٧، ل٣٣٣.

(١٨) قوبادی جەلیزادە، با لەسەری کۆلانەکەتانا دانیشتووە، چاپخانەی پەنجەرە، تاران، ٢٠١٥، ل٧٧.

(١٩) قوبادی جەلیزادە، باخچەکانی مەلەک تاووس، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٢١٤.

(٢٠) سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٤.

(٢١) سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦٧

(٢٢) سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٧.

(٢٣) قوبادی جەلیزادە، چاکەتێک لەکۆنە دەکرم، دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان، سلێمانی، ٢٠١٥، ل١٣٢.

24) http://www.goodreads.com/qwuotes/tag/breast

25) http://vb.elmstba.com/t264956.html

(٢٦) عەبدوڵلا پەشێو، شەو نییە خەوتان پێوە نەبینم، ل٦٧.

27) Bartlett, Robert (1994). "Symbolic Meanings of Hair in the Middle Ages".Transactions of the Royal Historical Society. Sixth series.Å4: 43?60.doi:10.2307/3679214.ÅJSTORÅ3679214

(٢٨) قورئانی پیرۆز، سوورەتی نوور، ٣٠.

29) http://www.goodreads.com/qwuotes/tag/hair

(٣٠) قوبادی جەلیزادە، باخچەکانی مەلەک تاووس، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٣٠٧.

(٣١) دیوانی مەحوی، عەبدولکەریم مودەڕیس و محەممەدی مەلا کەریم، دەزگای پەخشی چوارچرا، سلێمانی، ل٣٠٣.

32) Wiles, R.; Cott, C.; Gibson, B.E. (2008).Å"Hope, expectations, and recovery from illness: A narrative synthesis of qualitative research"

33) http://www.goodreads.com/qwuotes/tag/hope

(٣٤) قورئانی پیرۆز، سوورەتی یووسف (٨٧).

(٣٥) قوبادی جەلیزادە، باخچەکانی مەلەک تاووس، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٤٣٦.

(٣٦) قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات، دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی، سلێمانی، ٢٠١١.

(٣٧) قوبادی جەلیزادە، با لەسەری کۆلانەکەتانا دانیشتووە، چاپخانەی پەنجەرە،تاران، ٢٠١٥، ل١١.

(٣٨) دیوانی مەحوی، عەبدولکەریم مودەڕیس و محەممەدی مەلا کەریم، دەزگای پەخشی چوارچرا، سلێمانی، ل٣٦٥.